

УДК 351.745.7+343.132:343.326

Берест Ганна Сергіївна —
співробітник Управління Служби безпеки України у Харківській області

Надання матеріалів оперативно-розшукової діяльності слідчому в ході оперативного супроводу досудового розслідування терористичного акту

У статті досліджуються проблемні питання надання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в ході оперативного супроводу досудового розслідування кримінальних справ про терористичний акт.

Ключові слова: матеріали оперативно-розшукової діяльності, оперативно-розшукова діяльність, оперативно-розшуковий супровід, досудове розслідування, терористичний акт, організовані злочинні угруповання.

Тероризм на сьогодні становить загрозу планетарній безпеці як за своїми масштабами, так і за своїми наслідками, які призводять до численних жертв серед населення, руйнування та знищення споруд, комунікацій тощо. Аналіз терористичних проявів у світі за останні десятиліття свідчить, що терористичні акти у своїй більшості вчиняються організованими злочинними угрупованнями з чітко визначеною структурою та розподілом ролей. Вони, як правило, мають транснаціональний характер та цілеспрямовано координуються міжнародними терористичними центрами.

Члени таких злочинних угруповань добре підготовлені, знаються не лише на засобах вчинення терористичних актів у різних сферах життєдіяльності, а й добре володіють засобами протидії правоохоронним органам та спецслужбам, мають високу технічну оснащеність. Тому виявлення таких злочинних терористичних угруповань, документування їх злочинної діяльності, а також швидке і повне розкриття терористичних актів, викриття винних та забезпечення правильного застосування Закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до кримінальної відповідальності і жоден невинний не був покараний, можливе лише при правильно юридично, організаційно і тактично здійс-

нюваній взаємодії підрозділів, уповноважених на проведення оперативно-розшукової діяльності (далі — ОРД), та органів досудового слідства.

Під такою взаємодією нами розуміється необхідний, заснований на законі та відомчих нормативних актах, координований за проміжними цілями напрям діяльності незалежних один від одного в адміністративному відношенні органів, спрямований слідчим і здійснюваний у формі правових відносин при комплексному поєднанні та ефективному використанні повноважень, методів та форм, властивих кожному з них, який, будучи процесуально й тактично правильно організованим, дозволяє об'єднати і на цих засадах більш ефективно й раціонально використати їхні кримінально-процесуальні та оперативно-розшукові можливості для досягнення мети та вирішення завдань ОРД і кримінального процесу [1, с. 150].

Однією з організаційно-правових форм, яка забезпечує таку взаємодію, що заснована на положеннях чинного КПК України та Закону України від 18 лютого 1992 року “Про оперативно-розшукову діяльність” [2], є оперативно-розшукове супроводження досудового слідства підрозділами, уповноваженими на здійснення ОРД.

Метою оперативно-розшукового супроводу досудового слідства є: здобування оперативної інформації в інтересах розкриття злочинів; виявлення й оперативне документування всіх епізодів злочинної діяльності особи (групи осіб), стосовно якої порушено та розслідується кримінальна справа, а також її співучасників; встановлення осіб, які можуть бути свідками у кримінальній справі; легалізація отриманих матеріалів ОРД з метою використання їх як доказів у кримінальній справі, а також для прийняття відповідних рішень у кримінальній справі; здійснення оперативно-розшукових заходів на виконання доручень слідчого та вказівок прокурора у кримінальній справі; захист осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів, якщо виникає реальна загроза їх життю, здоров'ю, житлу, майну, а також відповідних працівників правоохоронних органів та їх близьких родичів у зв'язку зі службовою діяльністю цих працівників, з метою створення необхідних умов для належного виконання своїх повноважень; встановлення оперативним шляхом місцезнаходження майна, цінностей, коштів, здобутих злочинним шляхом, а також іншого майна, цінностей та коштів, що належать особам, які притягуються до кримінальної відповідальності, з метою забезпечення можливої конфіскації для відшкодування завданих збитків; оперативний контроль за місцезнаходженням підозрюваних та обвинувачених за кримінальною справою; запобігання можливому негативному впливу зв'язків підозрюваних та обвинувачуваних на хід розслідування кримінальної спра-

ви; вжиття заходів щодо усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинних дій обвинувачуваними тощо [3].

Оперативно-розшуковий супровід досудового слідства здійснюється як за власною ініціативою підрозділу, що реалізує відповідну оперативно-розшукову справу про терористичний акт, так і на підставі письмового доручення або постанови слідчого, вказівки прокурора у кримінальній справі про здійснення відповідних оперативно-розшукових заходів щодо особи, стосовно якої порушено цю кримінальну справу, а також у разі наявності матеріалів, які дають підстави вважати, що в ході оперативного супроводу конкретної кримінальної справи про терористичний акт можуть бути з'ясовані питання, віднесені до компетенції підрозділів, уповноважених на здійснення ОРД.

Оперативно-розшукове забезпечення кримінального судочинства на стадії порушення кримінальної справи передбачено ч. 5 ст. 97 КПК України, в якій зазначається, що заява або повідомлення про злочин можуть бути перевірені шляхом проведення ОРД. Проведення визначених у законодавчих актах України окремих оперативно-розшукових заходів проводиться з дозволу суду за погодженням з прокурором на підставі подання керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника.

На постанову судді про надання такого дозволу може бути принесена апеляція з додержанням порядку й у випадках, передбачених статтями 177, 178, 190 КПК України.

Оперативно-розшуковий супровід досудового слідства передбачений нормами КПК України, Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність", а також відповідних відомчих нормативно-правових актів. Так, відповідно до ч. 2 ст. 65 КПК України протоколи з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів, можуть бути доказами у кримінальній справі.

У ч. 3 ст. 66 КПК України зазначається, що у передбачених законом випадках, слідчий вправі доручити підрозділам, що здійснюють ОРД, провести оперативно-розшукові заходи чи використати засоби для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі.

Згідно з ч. 3 ст. 104 КПК України, якщо у справі про тяжкий злочин, що передана слідчому, не встановлена особа, яка його вчинила, орган дізнання продовжує виконувати оперативно-розшукові дії і повідомляє слідчому про їх наслідки.

Слідчий, відповідно до своїх повноважень, закріплених у ч. 3 ст. 114 КПК України, по розслідуваних ним справах вправі давати органам дізнання доручення і вказівки про провадження розшукових дій. Такі доручення і вказівки слідчого є для органів дізнання обов'язковими.

Зазначеній нормі кореспондується п. 2 ч. 1 ст. 7 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”, у якому вказано, що підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зобов’язані виконувати доручення слідчого про проведення оперативно-розшукових заходів.

Такі доручення слідчого відповідно до ст. 6 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” є підставою для заведення відповідної оперативно-розшукової справи.

Дослідження норм законодавчих та відомчих нормативно-правових актів, що регламентують питання оперативно-розшукового супроводження досудового слідства, а також матеріалів практики актуалізує низку проблемних питань, невирішеність яких знижує ефективність взаємодії органів слідства та підрозділів, уповноважених на здійснення ОРД. Основними серед них є: визначення поняття матеріалів ОРД, порядок надання таких матеріалів органам досудового слідства та вимоги, що ставляться до таких матеріалів, строки виконання підрозділами, уповноваженими на здійснення ОРД, доручень слідчого про проведення відповідних оперативно-розшукових заходів та межі ознайомлення слідчого з матеріалами ОРД, отриманими за дорученнями слідчого в ході оперативно-розшукового супроводження досудового слідства.

На підставі аналізу наукових праць з проблем визначення матеріалів ОРД та надання їх слідчому [1; 4; 5, с. 381—396; 6; 7, с. 57—58; 8—11] такими матеріалами слід визнавати матеріально фіксовані джерела, що виникають у процесі здійснення оперативно-розшукових заходів, які містять відомості (інформацію) про ознаки злочину, причетних до нього осіб, а також інші дані, що сприяють його розкриттю.

Матеріали ОРД, які використовуються в інтересах кримінального судочинства, можуть бути використані для прийняття рішень у кримінальному процесі.

Вони являють собою:

а) документи (їх копії), які відповідно до мети та завдань ОРД складені чи отримані уповноваженими на це особами у передбачений законом та відомчими нормативно-правовими актами спосіб і зафіксовані у визначеній ними формі на будь-яких матеріальних носіях (паперових, аудіо-, фото-, відеоплівках, магнітних дисках тощо), які відображають фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, передбачені КК України, про їх джерела та інші обставини, що сприяють викриттю цих протиправних діянь, хід отримання даних про них;

б) будь-які предмети, рідини, гази (їх копії, макети, зразки), властивості, якості й стан яких об’єктивно пов’язані зі злочинною діяльністю, які були знаряддям злочину й зберегли на собі його сліди чи були об’єктом злочинних дій розроблюваних осіб, гроші й цінності, нажиті злочинним шляхом, та всі інші матеріальні об’єкти, що можуть бути

засобами виявлення злочину, встановлення фактичних обставин злочинної діяльності й виявлення осіб, які до неї причетні; які можуть бути використані як приводи та підстави для порушення провадження у кримінальній справі або проведення слідчих дій і прийняття інших процесуальних рішень, а також для отримання фактичних даних, що можуть бути доказами у кримінальній справі [1, с. 275, 276].

Закон України “Про оперативно-розшукову діяльність”, зазначивши в статтях 1, 6, 7, 8, 10, що матеріали ОРД можуть бути використані в інтересах кримінального судочинства, не містить жодної норми, яка б визначала порядок надання таких матеріалів підрозділами, що здійснюють ОРД, особам, які ведуть кримінальний процес, чи витребування їх цими особами з оперативно-розшукових підрозділів. Немає спеціальної норми, яка б встановлювала такий порядок і в чинному КПК України.

Відсутність законодавчого врегулювання цього питання призводить до того, що значна частина цінної інформації, здобутої в ході ОРД, яка могла б бути використана в інтересах кримінального судочинства, залишається невитребуваною, що негативно позначається на ефективності як ОРД, так і кримінального процесу в боротьбі зі злочинністю та захисті прав і свобод людини.

Немає докладного врегулювання питання надання матеріалів ОРД особам, що ведуть кримінальний процес, і у відомчих нормативно-правових актах, лише окремі положення процедури надання матеріалів ОРД таким особам викладені у відомчій Інструкції СБ України. Проте, з одного боку, цей нормативний акт стосується лише однієї категорії матеріалів, отриманих із застосуванням оперативно-технічних засобів (далі — ОТЗ), а з іншого — не знімає всіх спірних питань, що виникають на практиці як в оперативних працівників, так і в слідчих, прокурорів, суддів.

Деякі аспекти порядку надання певних матеріалів ОРД особам, що ведуть кримінальний процес, знайшли своє правове врегулювання в спеціальних відомчих нормативно-правових актах СБ України, МВС України та інших відомств, уповноважених на здійснення ОРД. Проте їх норми, як слушно зазначають правники, не мають цілісного системного характеру, не врегульовують значну частину проблемних питань, а окремі з них вступають у протиріччя як з чинним КПК України, так і між собою, й не відповідають повною мірою засадам ані ОРД, ані кримінального процесу [1, с. 293].

Виходячи з аналізу низки норм КПК України (ч. 3 ст. 66, ч. 5 ст. 97, ст. 103, частин 3, 4 ст. 104, ч. 3 ст. 114) можна дійти висновку, що матеріали ОРД можуть бути отримані особами, які ведуть кримінальний процес, двома шляхами:

а) ініціативним направленням матеріалів ОРД підрозділом, що здійснює ОРД, особам, які ведуть кримінальний процес;

б) витребуванням матеріалів ОРД особами, які ведуть кримінальний процес, у підрозділів, які здійснюють ОРД.

Отримання матеріалів ОРД особами, що ведуть кримінальний процес, є проявом різних форм процесуальної й організаційної (непроцесуальної) взаємодії підрозділів, що здійснюють ОРД як органи дізнання, й слідчого.

КПК України передбачає такі процесуальні форми взаємодії слідчого й органу дізнання: а) вказівка слідчого органу дізнання про перевірку останнім заяв про злочин до порушення кримінальної справи шляхом проведення ОРЗ (ч. 5 ст. 97 КПК України); б) вказівка слідчого органу дізнання про провадження останнім розшукових заходів (ч. 3 ст. 114 КПК України); в) повідомлення органом дізнання про результати ОРЗ, якщо у кримінальній справі, переданій слідчому, не встановлена особа, яка вчинила злочин (ст. 104 КПК України) [11].

У практиці взаємодії слідчого й органу дізнання широко застосовуються такі організаційні (непроцесуальні) форми: а) спільне планування слідчих дій та ОРЗ; б) обмін інформацією; в) координація слідчих дій і ОРЗ; г) консультації тощо.

Ініціативне надання оперативно-розшуковим підрозділом матеріалів ОРД слідчому здійснюється, як правило, при реалізації оперативно-розшукової справи шляхом порушення кримінальної справи слідчим, проведення відповідних слідчих дій та інших процесуальних заходів, а також при оперативно-розшуковому забезпеченні досудового розслідування кримінальної справи в ході ведення оперативно-розшукової справи супроводу кримінального судочинства.

При ініціативному наданні оперативними підрозділами матеріалів ОРД особам, що ведуть кримінальний процес, у практичній діяльності постає низка проблемних питань, що потребують наукового й нормативно-правового вирішення: визначення конкретних матеріалів ОРД, їх обсягу, форми та порядку їх направлення слідчому для вирішення питання про порушення провадження у кримінальній справі чи проведення відповідних слідчих дій та інших процесуальних заходів у ході реалізації оперативно-розшукової справи; визначення конкретних матеріалів ОРД, їх обсягу, форми та порядку їх направлення слідчому для вирішення питання про порушення провадження у кримінальній справі після перевірки заяви або повідомлення про злочин до порушення провадження у кримінальній справі шляхом проведення ОРД за дорученням слідчого чи прокурора (ч. 5 ст. 97 КПК України); визначення конкретних матеріалів ОРД, їх обсягу, форми та порядку їх направлення слідчому після виконання його доручення оперативно-розшуковим підрозділом про провадження розшуко-

вих дій (ч. 4 ст. 104, ч. 3 ст. 114 КПК України), визначення конкретних матеріалів ОРД, їх обсягу, форми та порядку їх направлення слідчому для використання як приводів і підстав для проведення слідчих дій, прийняття інших процесуальних рішень та отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі.

Матеріали ОРД, що надаються особам, які ведуть кримінальний процес, для використання як приводів та підстав до порушення провадження у кримінальній справі, повинні містити достатні дані, що вказують на наявність ознак злочину, а саме: коли, де, які ознаки та якого злочину виявлені й за яких обставин, відомості про осіб чи групу осіб, які підозрюються у його вчиненні, якщо такі виявлені, про потерпілих, якщо такі є та виявлені, про очевидців злочину, якщо вони відомі, про місцезнаходження слідів злочину, документів та предметів, які можуть бути використані як речові докази, про характер і розмір завданої злочином шкоди та інші обставини, що мають значення для вирішення питання про порушення провадження у кримінальній справі.

Матеріали ОРД, що надаються особам, які ведуть кримінальний процес, для підготовки і здійснення відповідних слідчих дій та прийняття інших процесуальних рішень, повинні містити відомості про: осіб, що переховуються від органів розслідування й суду; можливі джерела доказів; осіб, яким відомі обставини й факти, що мають значення для кримінальної справи; місцезнаходження знарядь і засобів вчинення злочину, грошей і цінностей, що набуті злочинним шляхом; речі й документи, пов'язані з обставинами предмета доказування; інші факти та обставини, що дозволяють визначити обсяг і послідовність проведення слідчих дій, обрати найбільш ефективну тактику їх проведення, виробити оптимальну методику розслідування у конкретній кримінальній справі. Вимоги до надання матеріалів ОРД для використання їх як підстав для проведення слідчих дій залежать від того, в обґрунтування яких конкретно слідчих дій вони будуть використовуватися, оскільки для обґрунтування одних слідчих дій потрібна лише сукупність доказів, а інших — “достатні дані”, які містяться і в матеріалах ОРД [1, с. 305—306].

Матеріали ОРД, що надаються особам, які ведуть кримінальний процес, для використання в доказуванні у кримінальних справах, повинні дозволяти отримувати докази, що відповідають вимогам КПК України, які пред'являються до доказів у цілому та до відповідних видів доказів, зокрема, і містити відомості, що мають значення для встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальній справі, зазначення джерела одержання можливого доказу чи відповідних документів, предметів, які можуть стати доказом, а також дані, що дозволяють перевірити в умовах судочинства докази, сформовані на їх підставі.

Строк виконання доручень слідчого про проведення відповідних оперативно-розшукових заходів підрозділами, уповноваженими на здійснення ОРД, слід установити 10 діб. Він може бути продовжений слідчим на підставі вмотивованого клопотання керівника оперативно-розшукового підрозділу. Спори щодо встановлення таких строків слідчим повинні вирішуватися прокурором.

Слідчий повинен мати можливість ознайомлюватися з усіма матеріалами ОРД, за виключенням тих, що розшифровують конфіденційні джерела. З метою забезпечення конфіденційності джерел, оперативний підрозділ повинен надавати слідчому для ознайомлення лише легалізовані матеріали ОРД.

Список використаних джерел

1. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : [монографія] / М. А. Погорецький. — Х. : Арсис ЛТД, 2007. — 576 с.
2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № XII // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 22. — Ст. 303.
3. Погорецький М. А. Оперативно-розшукове забезпечення досудового слідства // Слідча діяльність : проблеми теорії та практики : мат-ли наук.-практ. конференції та круглого столу (м. Дніпропетровськ, ДДУВС, 22 і 26 трав. 2008 р.). — Дніпропетровськ : ДДУВС, 2008. — С. 162—165.
4. Ігнатко В. Поняття матеріалів оперативно-розшукової діяльності, що використовуються в інтересах кримінального судочинства / В. Ігнатко // Право України. — 2004. — № 11. — С. 52—53.
5. Горяинов К. К. Законодательное определение оперативно-розыскной деятельности в оперативно-розыскных законах стран СНГ и Балтии / Горяинов К. К., Кваша Ю. Ф., Сурков К. В. // Федеральный Закон “Об оперативно-розыскной деятельности” : комментарий. — М. : Новый Юрист, 1997. — 576 с.
6. Веселов Ю. И. Оперативно-розыскные данные и их отличие от доказательств / Ю. И. Веселов // Труды Омской высш. шк. милиции МВД СССР. — 1974. — Вып. 17. — С. 3—20.
7. Бедняков Д. И. Непроцессуальная информация и расследование преступлений / Д. И. Бедняков. — М. : Юрид. лит., 1991. — 208 с.
8. Рязанов В. Д. Понятие реализации материалов оперативной разработки и ее соотношение с возбуждением уголовного дела / В. Д. Рязанов // Труды КВШ МВД СССР. — 1978. — № 12. — С. 120—129.
9. Оперативно-розшукова інформація : проблеми реалізації / [Снігерьев О. П., Душейко П. О., Долгий О. А. та ін.]; за заг. ред. А. М. Подоляки і П. В. Коляди. — Суми : ВВП “Мрія-1”, 2003. — 204 с.
10. Павлик П. М. Оперативно-розшукове забезпечення розслідування злочинів у досудових стадіях кримінального процесу : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 21.00.06. “Оперативно-розшукова діяльність” / П. М. Павлик. — К. : НАВСУ, 1998. — 17 с.

11. Зажицкий В. И. Трудности предоставления прокурору и органам расследования результатов оперативно-розыскной деятельности / В. И. Зажицкий // Рос. юстиция. — 2000. — № 1. — С. 37—39.

12. Погорецкий М. А. Проблемы взаємодії органів дізнання і досудового слідства / М. А. Погорецкий // Вісник Одес. ін-ту внутр. справ. — Одеса, 2002. — № 2. — С. 85—92.

В статье исследуются проблемные вопросы предоставления материалов оперативно-розыскной деятельности в процессе оперативно-розыскного сопровождения досудебного расследования уголовных дел о террористических актах.

The article deals with the problems of the discovery of the materials of the operative investigative activity to the investigator during the operative investigative maintenance of the pre-trial investigation of the criminal cases about the act of terrorism.

Стаття надійшла до редакції журналу 9 листопада 2009 року.